

TOTHOM SE'N VA A LA POBLATIO DE VALÈNTIA. L'EMIGRACIÓ MALLORQUINA AL REGNE DE VALÈNCIA EN EL SEGLE XVII¹

ANTONI MAS I FORNERS
JOAN-LLUÍS MONJO I MASCARÓ

RESUM

L'objectiu d'aquest treball és descriure les principals característiques del moviment migratori que, procedent de l'illa de Mallorca, tengué com a destinació determinades comarques del sud del Regne de València amb posterioritat a l'expulsió dels moriscs. Els trets bàsics d'aquest moviment migratori —el caràcter dirigit i poblacionista, la seva composició primordialment familiar i l'assentament en bloc— permeteren la formació d'un nombre significatiu de comunitats d'origen majoritàriament mallorquí i el manteniment de la identitat de grup.

PARAULES CLAU

Migracions, Mallorca, València, història.

ABSTRACT

The aim of this work is to describe the main migratory trends from the isle of Majorca to precise southern Valencian kingdom areas after the expulsion of the Moriscos. The basic lines of this migration —the fact that it obeyed authority orders and it had the aim to populate some areas with families and massive settlements— allowed the formation of a significant number of communities composed mainly of people from Majorca, so they could maintain their identity as a group.

KEY WORDS

Migrations, Majorca, Valencia history.

1. Aquest estudi resumeix els nostres treballs sobre aquest tema (MAS i MONJO, 2000, 2001a, 2001b, 2002a, 2002b, 2003a, 2003b), que es beneficiaren amb la concessió, l'any 2002, de la Borsa d'Estudi Països Catalans, concedida per l'Institut d'Estudis Catalans, pel projecte *Repobladors mallorquins al sud del País Valencià després de l'expulsió dels moriscs*. A fi d'alleugerar el text, hem prescindit de fer referència a les fonts documentals que apareixen en aqueixes publicacions, i només hem citat els treballs concrets dels autors als quals feim referència, en reproduïm les afirmacions o quan les nostres es basen directament en els seus treballs. Així mateix, volem agrair a Carles Segura la seva col·laboració en l'elaboració de la cartografia sobre l'origen dels colons que figura en aquest treball.

PRESENTACIÓ

D'ençà de la publicació, el 1960, de l'obra de Jordi Nadal i Emili Giralt (*La population catalane...*),² resulta prou clar que l'assentament d'occitans a Catalunya fou el moviment migratori d'abast supraregional més important dels Països Catalans durant l'època moderna. Però això no vol dir que no hi haguera altres processos migratoris rellevants, entre els quals destaca l'emigració mallorquina al sud del Regne de València després de l'expulsió dels moriscs, que és l'objecte d'aquest treball. Fins fa poc, aqueix moviment migratori només era conegut per l'existència de dues poblacions, situades a la comarca de la Marina (Tàrbena i la Vall de Gallinera), que mantenien el record de provenir de Mallorca i trets lingüístics cridaners (fonamentalment, l'article salat) que eren fàcilment associables amb aqueix origen mallorquí. Tot i que la nissaga illenca d'aquests i altres pobles ja havia estat esmentada pels historiadors i erudits valencians,³ a Mallorca aquest fet era molt poc conegut. A part de la curiositat, normalment anecdòtica, que poguéssuposar l'existència de «mallorquins» a València, la qüestió no suscità gaire l'interès dels estudiosos mallorquins, tret de les aportacions de filòlegs com ara mossèn Alcover (1918), Francesc de Borja Moll (1936) i Veny (1972). D'altra banda, les conclusions de l'historiador valencià Jaume Torres Morera (1969), segons el qual la gran majoria (el 94,2 %) dels repobladors de les terres abandonades com a conseqüència de l'expulsió dels moriscs eren valencians, permetien suposar que l'aportació insular no passava de ser un fenomen isolat, reduït només a Tàrbena i a la Vall de Gallinera (i, com a molt, a qualche altre indret més, com ara l'Atzúvia, on es coneixien referències de l'origen insular dels seus primers pobladors).

Aqueixa idea va romandre fins que Josep Costa (1977, 1977-1978) va mostrar que l'àrea repoblada majoritàriament o parcialment per mallorquins comprenia bona part del marquesat de Dénia, la Marina Alta, diverses localitats de la Marina Baixa, del Comtat i la Safor, com també va mostrar la seva presència en altres comarques. A més de Tàrbena i la Vall de Gallinera, Costa assenyalava l'existència d'altres indrets repoblats en la seva pràctica totalitat per mallorquins —amb aportacions d'Eivissa—⁴ des dels primers moments que seguiren l'expulsió; era el cas, per exemple, de Llíber i la Vall de Laguar. A més, mostrava la presència significativa de ma-

2. J. Nadal i E. Giralt (1960), *La population catalane de 1553 à 1717: l'immigration française et les autres facteurs de son développement*, París, SEVPEN.

3. Com ara la coneguda referència de l'il·lustrat Antoni-Josep CABANILLES (1958) a les *Observaciones de la historia, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia* (1795-1797), vol. II, p. 194: «La expulsion de los Moriscos despobló el valle [de Gallinera] de tal modo, que el Duque de Gandía, para conservar con utilidad aquella corta porción de sus estados, traxo de Mallorca 150 familias».

4. Hem descrit aquest procés migratori com a mallorquí i no com a balear per dos motius. El primer, perquè l'emigració eivissenca i la menorquina suposaren un percentatge molt reduït del total; el segon, perquè els descendents dels illencs, en els pobles on han mantengut el record de la seva procedència —els de Tàrbena, Pedreguer, l'Orxa, la totalitat dels petits pobles de la Vall de Gallinera, i part dels de la vall de Seta—, sempre han estat considerats i s'han autoanomenat *mallorquins*.

llorquins a poblacions de cristians vells i, també, que dominis repoblats inicialment amb gent d'altres orígens foren abandonats amb posterioritat i, llavors, reocupats per mallorquins.

Tanmateix, cal fer esment que la importància de l'assentament illenc ha estat qüestionada per diferents autors, com ara Joaquim Cuevas (1991, p. 56). En paraules seves:

Según Costa Mas, la repoblación mallorquina fue absolutamente mayoritaria en la comarca, hecho que nosotros creemos demostrar como inexacto.

Encara que més avant va matisar aquestes asseveracions afirmant que:

La hipótesis lanzada a favor de una repoblación básicamente regnícola de Torres Moreda, si bien entendemos que en la medida que vayan floreciendo estudios locales al respecto se va a ir matizando de una manera más completa, nos parece correcta en su conjunto, pese a que la comarca de la Marina presenta las particularidades propias de una población mallorquina que —seguramente— no se presentará en ninguna otra zona del País Valenciano.

Aquest autor distingeix (p. 96-97), a la Marina Alta, les zones de repoblació majoritàriament mallorquina (la Vall de Gallinera, la Vall de Laguar, la Vall d'Ebo i la vall de Xaló), les de repoblació majoritàriament autòctona (Orba, la vall de Pego, Ondara, la Rectoria, Murla, Parcent, Alcanalí i Senija), les de repoblació presumiblement mixta (la vall d'Alcalà i Benidoleig) i les de repoblació no desxifrada (els Llocs, el Verger, Beniarbeig, Gata i Pedreguer).

Probablement, les reserves i els retrets a les tesis de Costa es basen en les fonts emprades per aquest autor quan no pogué disposar de documents de l'època. A més dels llibres sacramentals —desapareguts o incomplets en moltes localitats—, féu servir l'onomàstica com a indicador de l'origen dels colons, considerant que el seu disseny (per la presència de cognoms que considerava mallorquins) podia ser indicatiu dels resultats finals de la repoblació. Malgrat tot, cal fer esment que els resultats de la seva recerca resulten —segons els nostres treballs— bàsicament correctes (ja que la major part de la població, per exemple, de Pedreguer, els Llocs i de part dels pobles de la Rectoria procedia de Mallorca). D'altra banda, els estudis sobre l'àrea de distribució de les petjades lingüístiques deixades pel parlar de Mallorca sembla que també confirmen les tesis de Josep Costa. Segons Vicent Beltran (1999, p. 185):

La zona prototípicament més mallorquinitzant correspon a una vintena de pobles, que van des de les valls interiors de Gallinera, Ebo i Alaguar, amb Castells de Serrella, a Gata, Pedreguer, Jesús Pobre i la Rectoria, passant per Xaló, Llíber i la Llosa; Tàrbena n'esdevé el nexa d'unió. La resta de pobles han desdibuixat una mica la pròpia mallorquinitat amb el temps i s'han aproximat al valencià de les comarques veïnes, malgrat conservar encara un grapat de característiques illenques que els proporcionen la condició de parlars de transició.

LES FONTS I ELS CRITERIS D'IDENTIFICACIÓ

Tanmateix, una identificació onomàstica *mecànica* pot induir —i hi indueix— a equivocacions, per mor de la coincidència de bona part de l'estoc onomàstic mallorquí i valencià (aquells llinatges que anomenam, potser impròpiament, *homòfons*), gens estranya, d'altra banda, entre dues poblacions amb el mateix origen bàsic (el català). Però això no vol dir que l'onomàstica, en absència d'altres fonts, no siga un recurs útil o que en més d'un cas no siga l'únic a l'abast. Això ens ha obligat a depurar, en aquests casos, les eines d'estudi i a establir un criteri d'identificació.

La font bàsica que hem emprat per conèixer l'origen dels colons han estat els llibres sacramentals dels arxius parroquials, atès que en els diferents tipus documentals resulta freqüent que es faça constar explícitament l'origen de les persones que hi apareixen consignades. Però el més habitual és que l'origen no es registri o que ho siga de manera imprecisa. Per tant, ha estat necessari completar aqueixa informació amb l'encreuament de dades procedents de fonts mallorquines (talles, estims, protocols notariaus, documents sacramentals) i valencianes (cartes de població, relacions de veïnats, documents sacramentals). L'encreuament d'aquestes fonts ens ha permès comprovar que colons dels quals no s'assenyala l'origen a les fonts valencianes són mallorquins o, també, quina n'era la procedència concreta, en aquells casos en què la font valenciana només indica que el colon era natural de Mallorca. D'altra banda, hem establert un criteri perquè considerem que altres colons (dels quals no s'assenyala l'origen o només s'indica que són mallorquins) eren molt probablement naturals d'una determinada població de Mallorca. Aquest criteri per establir una proposta d'identificació ha consistit a fixar quatre condicions, de les quals els colons havien de complir almanco dues, per aquest ordre d'importància: *a)* que portassen una combinació de nom i prenom existents a una població mallorquina afectada per la immigració a la darrerria del segle *xvi* i a l'inici del segle *xvii*; *b)* que duguessen un llinatge que, dins el conjunt de l'onomàstica dels colons, haja estat documentat únicament com a originari d'una determinada població o quan la seva associació amb el prenom que acompanyen fos molt poc habitual i que haja estat documentada en les fonts mallorquines; *c)* que residissen a contrades afectades considerablement per l'emigració mallorquina (Xaló, Tàrbena, Benimassot, Tollos...), i *d)* en el cas que estiguessin casats, que el cognom del cònjuge fos també habitual a la població d'origen, cosa que suposa eliminar dels càlculs els matrimonis contrets amb dones d'altres pobles —els matrimonis se solien celebrar en la població on residia la núvia. D'altra banda, hem considerat d'origen mallorquí o balear aquells pobladors que porten un cognom format a les illes o que en fos molt característic, si no ha estat documentat al Regne de València des de l'època medieval i sí que ho ha estat a Mallorca. Es tracta, per exemple, dels llinatges Benimelis, Femenia i Llodrà —cognoms toponímics formats a l'illa durant el segle *xiii*— o que presenten alteracions formals produïdes a Mallorca (com ara Fluixà o Quecles).

Aquesta és una tasca lenta i complicada, que cal dur a terme per a cada colon, però és l'única manera de proposar un origen concret amb una certa fiabilitat. Per la mateixa raó, hem deixat de banda un bon nombre de colons o habitants de les comarques receptores de la migració mallorquina, que podrien ésser illencs i/o originaris de determinades poblacions, però per als quals, ara com ara, no podem proposar aqueixa identificació amb prou fonament. És, també, una recerca en curs; encara cal el buidatge, i la posterior sistematització, d'una bona partida de fonts mallorquines i valencianes, entre les quals es compten arxius parroquials valencians on tenim notícia que s'ha documentat la presència de mallorquins.

ELS INICIS DEL PROCÉS MIGRATORI

L'expulsió dels moriscs de 1609 suposà la pèrdua de prop d'un terç de la població del Regne de València —unes quatre-centes mil persones (Furió, 1995, p. 311)—, que encara era més important en aquelles comarques del sud del Regne amb una població majoritàriament morisca (el Marquesat i la Marina), que degueren perdre prop dels dos terços de la població (Costa, 1977, 1977-1978). Els senyors valencians procediren ràpidament a la recolonització dels seus dominis mitjançant la concessió de cartes de poblament o nous establiments, que provocaren moviments de població importants dins el Regne de València. Però a les zones muntanyoses del sud del país, menys aptes per als usos agraris —i en principi menys atractives per als cristians de natura valencians—, bona part dels colons procedien de fora del Regne, sobretot de Mallorca. Es tracta d'un procés dirigit pels senyors valencians i que, en el cas de Mallorca, s'explica per les circumstàncies de la zona d'origen. Per tant, abans de descriure les característiques de la migració mallorquina, caldrà descriure les circumstàncies que, de Mallorca estant, propiciaren l'èxit de la iniciativa repobladora dels senyors valencians.

Els diferents estudis sobre la distribució de la terra a la darrerria del segle XVI mostren que les grans explotacions (possessiones) solien ocupar més del 80 % de la superfície dels diferents municipis de la part forana i que la majoria de famílies pageses tenien patrimonis insuficients per a la subsistència, normalment una casa i un o alguns trossos de terra.⁵ El creixement de la població, molt important durant tota la segona meitat del segle XVI (el 1573 es recuperaren, per primera vegada, els índexs de població assolits en la primera meitat del segle XIV),⁶ no féu altra cosa que agreujar la situació, ja que provocà la subdivisió de les tinences pageses. Aqueix increment demogràfic s'havia sustentat per la intensificació del treball a les parcel·les pageses, però sobretot en l'eixampla de la superfície de conreu de les grans tinences, concretada en la rompuda o la intensificació del cultiu de terres marginals. A la darrerria del segle XVI ja eren evidents els efectes d'aquesta expansió, manifestats en l'estancament del volum de la producció cerealícola (Jover, 1998; Juan, 1987). El primer decenni del segle XVII es caracteritza pel descens de les collites, per la freqüència de les males anyades i

5. BARCELÓ (1998); FERRER (1974); MAYOL (2001); MAS (1997) i VAQUER (1987, 1991).

6. SEVILLANO (1974).

per l'increment dels preus dels cereals, que n'era conseqüència. Aqueixa tessitura augmentà les dificultats de les autoritats del Regne per garantir el subministrament de cereals per al consum de la població.

Aqueix devia ser un dels problemes més recurrents del virrei de Mallorca, el valencià Joan de Vilaragut, senyor de la baronia d'Olocau (Juan, 1996, p. 168-171), quan fou ordenada l'expulsió dels moriscos. El virrei coneixia de primera mà —ell mateix n'era afectat als seus dominis— quins havien estat els efectes demogràfics de l'expulsió. Possiblement, el virrei va organitzar, conjuntament amb els senyors feudals del Marquesat i la Marina, la captació i el transport de pobladors mallorquins cap als seus dominis (Costa, 1977-1978, p. 80 i 81). De fet, s'ha pogut documentar que el mateix virrei, de Mallorca estant, organitzà (el 20 d'agost de 1610) l'assentament de quatre pagesos mallorquins als seus dominis d'Olocau mitjançant la redacció d'una carta de poblament (Lloret, 2003). En tot cas, l'organització del procés migratori per part de Vilaragut degué durar poc, ja que morí pocs mesos després, el desembre de 1610. El seu substitut, durant nou mesos, de manera interina, fou el mallorquí Pere Ramon Safortesa, aleshores procurador reial, que fou substituït de manera definitiva en el càrrec pel valencià Carles Coloma (Juan, 1996, p. 168-171). Probablement tots dos degueren facilitar que els senyors valencians continuassen captant nous colons a les Balears per poblar els seus dominis. Així sembla que ho indica el cas de Ramon Safortesa, que fou el senyor feudal més important d'una de les poblacions mallorquines més afectades per l'emigració, Santa Margalida. Segons Josep Obrador, el duc de Gandia, senyor d'extensos dominis a la comarca de la Marina, hauria destacat en l'operació de captació de colons mallorquins i hauria estat secundat per altres senyors feudals de l'indret, com ara el marquès d'Aitona, senyor de Tàrbena (Obrador, 1952, p. 172). Però, dissortadament, no hem pogut localitzar cap referència documental de com es concretà la captació dels colons i de com se n'organitzà el transport. Tot i així, sembla que almanco part dels migrants tengueren temps de preparar el viatge. Així sembla que ho indica, almanco, que apareguen documentats venent els seus béns poc temps abans de partir cap a València o nomenant procuradors per tal que administrassen els seus béns o n'alienassen una part. El 28 de juliol de 1610, Mateu Albanell (posteriorment establert a Xaló) va vendre una sort de terra, segurament poc abans de partir cap al Regne de València. El 20 d'agost del mateix any, els artanencs Jordi Ginard i la seva esposa Joana feien constar la seva voluntat d'emigrar a la ciutat de València —segurament cal entendre el Regne— juntament amb els seus fills («volentes ad Civitatem Valentiae nos transmigrare una cum filiis et tota domo nostra et bonis») i nomenaven procurador el seu nebot Antoni Català per tal que alienàs les cases que posseïen dins la vila d'Artà. El 6 d'octubre de 1610 la Cúria del batle de Lluçmajor feia saber que Joan Noguera «se'n sia anat en València i age venut les dites cinquanta ovellas» (Font, 1982, p. 421).

D'altra part, les fonts mallorquines contemporànies fan esment explícit a la importància del procés migratori. El 22 de setembre de 1610, en una reunió del reve-

rend comú de la població de Muro, s'afirmava que en «est temps tothom se'n va a la població de València i les cases vindran a valer no res» (Fiol, Rosselló i Payeras, 1991, p. 177). L'11 d'octubre de 1611, en una sessió del Gran i General Consell del Regne, s'afirmava que «per poblar lo regne de València ha buydat molt la gent de Mallorca y se'n buyden» (Font, 1982, p. 420). Al cap de dos anys, el 1613, les autoritats mallorquines ja consideraven preocupants les magnituds del procés migratori, probablement agreujat per la carestia d'aquell any. En una de les reunions del Gran i General Consell s'exposava que:

Estes temporades [han estades] tan stèryls que molts d'habitadors són forçats buydar aquest Regne y mudar-se ab ses mullers y infants en altres terres de què se han seguit los inconvenients tan notoris de pèrdues axí de persones mortes com captivades (Juan, 1991, p. 245).

La migració mallorquina fou, en resum, un moviment dirigit dels senyors valencians amb una finalitat molt clara: la de recolonitzar els seus feus. Això segurament explica la composició del migrants —predomini de les famílies nuclears o extenses—, que s'assentassen majoritàriament en bloc, la seva procedència majoritària —localitats de la part forana o ruralia— i els oficis que exercien la majoria abans d'establir-se al Regne de València —les activitats agropecuàries—, aspectes als quals farem referència tot seguit.

AGRICULTORES OMNES NATURALES REGNI MAYORICE: UNA MIGRACIÓ PAGESA

Hem pogut localitzar poques referències sobre l'extracció social dels emigrants, que fan pensar que la gran majoria tenien patrimonis d'escassa consideració o que, fins i tot, no en posseïen. La gran majoria dels colons procedien de la part forana de Mallorca, de més d'una trentena de poblacions mallorquines (Alaró, Alcúdia, Algaida, Andratx, Artà, Benissalem, Calvià, Campanet, Campos, Capdepera, Ciutat de Mallorca, l'alqueria de Sant Jordi —al terme de la ciutat—, Estellencs, Felanitx, Inca, Llucmajor, Manacor, Marratxí, Montuïri, Muro, Petra, Pollença, Porreres, Puigpunyent, sa Pobla, Sant Joan, Santa Margalida, Selva, Sencelles, Sineu i Sóller) i, en menor quantia, de les illes d'Eivissa i de Menorca. Cal fer esment, tanmateix, que destaquen numèricament els procedents d'Artà, Llucmajor, Manacor, Pollença i Santa Margalida. El predomini dels originaris de la ruralia de l'illa s'explica, pensam, pel caràcter agrari de la colonització. De fet, diverses cartes de poblament fan menció explícita que els seus signataris eren pagesos, per exemple: «agricultores omnes naturales regni Mayorice» (l'Atzúvia), «omnes agricultores proceres novi visini et habitatores dicti loci» (Benidoleig) o «omnes agricultoribus insulae Majoricae oriundi» (Tàrbena). Malgrat això, es documenten mallorquins i descendents de mallorquins exercint un bon esplet d'oficis. Els primers documentats ja devien exercir aquests oficis a Mallorca; altres els degueren aprendre al Regne de València.

POBLES «MALLORQUINS» I POBLACIONS «MALLORQUINITZADES»

a) *Omnes oriundi ex insula balearis: els pobles «mallorquins»*

Un dels indicis més fefaents del caràcter dirigit de la migració mallorquina és que, des de l'inici de la recolonització, els mallorquins siguin la gran majoria dels signataris de les cartes de poblament i dels acceptadors de terres en establiment a diferents poblacions, concentrades a la Marina i el Comtat (vegeu el mapa). Els primers establiments on predominen els colons mallorquins de què tenim constància se situen a la Vall de Laguar, a l'Atzúvia, a la Vall d'Ebo, a la Vall de Gallinera, a Llíber i a Tàrbena. De fet, en les cartes de població de la majoria d'aquestes localitats es fa una referència explícita a l'origen mallorquí de la totalitat dels seus repobladors. A Tàrbena, en la primera carta de poblament, atorgada per la marquesa d'Aitona el 25 de desembre de 1610, s'afirma que els beneficiaris eren «omnes agricultoribus insulae Majoricae oriundi»; a la carta de poblament de la Vall de Gallinera i de la Vall d'Ebo (datada el 10 de juny de 1611, atorgada pel duc de Gandia) s'afirma que els nous pobladors d'aquestes valls eren «omnes oriundi ex insula balearis». En la de la Vall de Laguar (datada el 14 de juny de 1611) es llegeix que els repobladors eren «omnes agricolae, ex insula Maioricarum oriundi». En la de l'Atzúvia (datada el 28 d'agost de 1611) es llegeix que eren «agricultores omnes naturales Regni Mayorice». I, encara que no s'indiqui textualment —la identificació s'ha duit a terme amb fonts sacramentals—, s'observa, des de 1611, el predomini absolut dels colons mallorquins a Llíber, integrat jurisdiccionalment a la vall de Xaló.

b) *Les poblacions de colonització «mixta»*

A més de les poblacions anteriors, també cal fer esment a aquelles poblacions de colonització «mixta»; és a dir, les que comptaven, des dels anys de les cartes de poblament, amb un contingent de repobladors d'origen insular mesclat amb colons d'altres orígens, com ara valencians i castellans, amb percentatges que varien d'una població a l'altra. D'aquestes destaquen pel seu percentatge mitjà d'insulars Benido-leig i Tollos. Amb xifres menors, entre el 10 % i el 40 % dels seus efectius, es compten Fageca, Gata, la part alta de la vall de Guadalest, Parcent, Pedreguer i Xaló (vegeu el mapa)

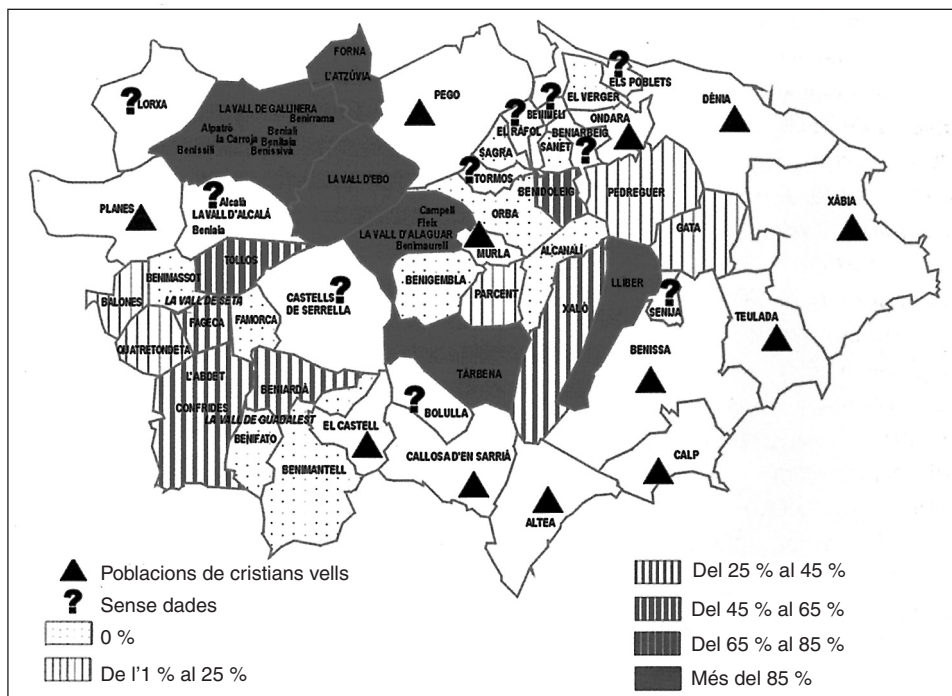
c) *Les poblacions «mallorquinitzades»*

Però l'emigració mallorquina a les comarques del Comtat i de la Marina no es reduí a l'assentament de colons amb motiu de la concessió de les cartes de poblament, la majoria de les quals foren redactades abans de l'any 1612, tot i que hi va rebre l'embranchida fonamental. Durant tota la primera meitat del segle —i en molt menor grau, en la segona— continuaren arribant mallorquins al Regne de València. La majoria d'aquests immigrants s'assentaren a les comunitats amb una presència majoritària o notable de mallorquins. En aquests casos, s'ha pogut detectar l'existència de veritables xarxes migratòries, que s'establien per la presència, a l'indret d'assenta-

TOTHOM SE'N VA A LA POBLATÍO DE VALÈNTIA.
L'EMIGRACIÓ MALLORQUINA AL REGNE DE VALÈNCIA EN EL SEGLE XVII

MAPA 1

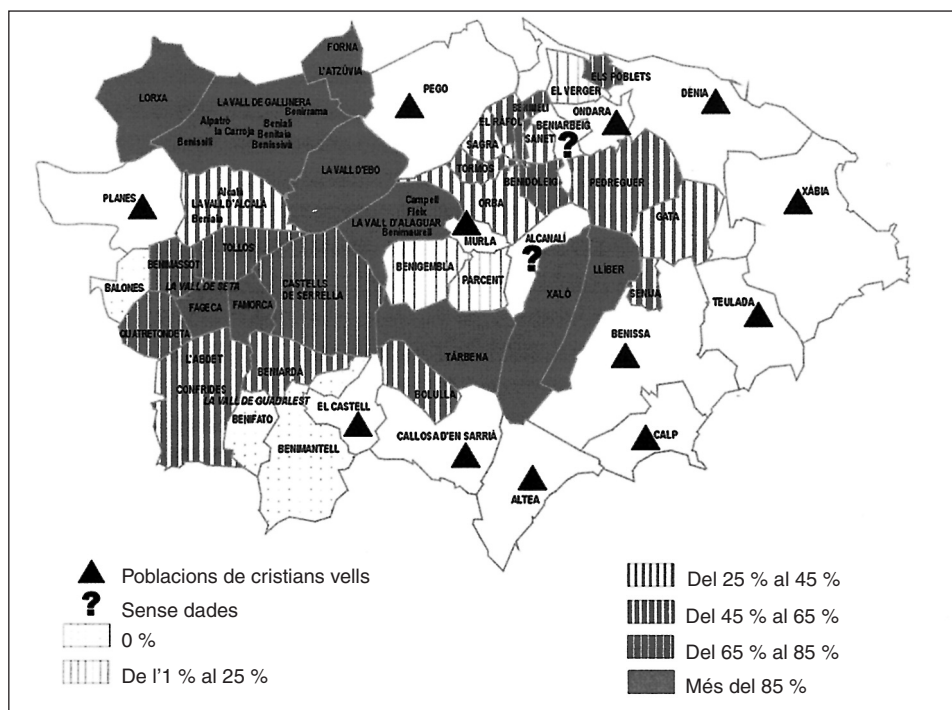
PERCENTATGE DE CAPS DE FAMÍLIA D'ORIGEN BALEAR
ALS PRIMERS DOCUMENTS DE REPOBLACIÓ 1610-1612

ment, de parents o, també, d'altres colons procedents de la mateixa població d'origen. Ho il·lustrarem amb dos exemples: Francesc Server i Joana Alòs, naturals de Santa Margalida, es casaren en aquella població el 1615, on nasqueren almanco dos fills. Es desconeix quan es desplaçaren a València, però el 1633 Francesc Server ja consta com a «absent del present Regna» [de Mallorca]. El 1643 ell, la seva esposa Joana i la seva filla Catalina apareixen com a residents a la vall de Xaló, on s'havien establert molts colons procedents de la mateixa localitat mallorquina. D'altra banda, en un document notarial de l'any 1668, el sabater Jaume Rotger, de la vila de Pollença, feia constar la intenció d'abandonar Mallorca i de dirigir-se a Massalavés, al Regne de València, on habitaven altres pollencins, possiblement parents seus, ja que també tenien el mateix cognom i un també era sabater.

La perdurabilitat del procés migratori i els desplaçaments dels colons mallorquins per les comarques del sud del Regne de València expliquen que durant la primera meitat del segle XVII s'observi, a partir de diferents fonts (sacramentals, notarial, l'onomàstica del cens de 1646), un increment en el percentatge de la presència d'illencs en la majoria de les poblacions estudiades. Així doncs, la repoblació s'hi consolidà gràcies a l'arribada de colons nascuts a les Illes. En aquestes poblacions,

En aquests casos es pot parlar d'un procés de «mallorquinització»; és a dir, de l'augment, dins el total de la nòmina de pobladors, dels colons d'origen mallorquí,⁷ que en alguns casos arribaren a constituir la majoria de la població. Aquest procés s'explica per les dificultats amb què ensopegava la colonització a les terres més muntanyoses o, en general, les menys aptes per als usos agraris. Segons Manuel Ardit (1993, p. 209):

7. O insular, si tenim en compte, també, les aportacions més minoritàries d'eivissencs i de menorquins.

La repoblació es dugué a terme, d'alguna manera, seguint la llei de l'oferta i la demanda. La qualitat de la terra, la seua situació, les urgències dels senyors i diferents circumstàncies d'aquesta mena influïren en les exigències, facilitant o dificultant el procés de repoblació.

Això provocà que molts dels colons d'origen valencià abandonassen les terres que havien rebut i que aquestes, en bona part, fossen ocupades pels mallorquins. Així ho indicava Josep Costa (1977, p. 80 i 81) referint-se al Marquesat:

En gran parte, los repobladores de origen peninsular —la mayoría procedentes del Marquesat i comarcas vecinas— no echaron raíces, sino que, atosigados por las imposiciones señoriales, al poco tiempo regresaron al lugar de origen o partieron en pos de clausulas más soportables. Los sustituyen, en la mayoría de casos, los payeses mallorquines, que fueron la «mano de obra barata» que, empujada por la necesidad y ante la difícil alternativa del regreso a las islas, tuvo que claudicar ante los señores territoriales.

Però més que el problema del retorn a les Illes —la immigració illenca continuava amb força— la qüestió, pensam, era una altra. Tot i que els drets senyorials eren, almanco, tan feixucs com els de Mallorca, el patrimoni amb què foren dotats els colons mallorquins era molt superior al que tenien a l'illa, tot i les diferències sobre la qualitat de la terra que es poguessen donar. Un exemple de la mobilitat dels colons el poden constituir Miquel Monjo i Antonina Femenia, un matrimoni mallorquí, procedent de Santa Margalida. Casats el 1609 en aquella població, apareixen documentats per primera vegada al Regne de València en els establiments de l'Abdet (vall de Guadalest), el 1611. L'arxiu parroquial de Beniardà permet localitzar-los encara a la vall el 1613. Però, per una partida de matrimoni de Benimassot, sabem que el 1628 s'havien establert a la vall de Seta i que anteriorment havien residit a la Vall d'Ebo, on va néixer la seva filla Catalina.

Aquest fenomen resulta clarament apreciable a la vall de Guadalest.⁸ Es pot apreciar com els documents de repartiments —que segueixen la carta de poblament— mostren un poblament efectiu amb diferències respecte a la nòmina de beneficiaris de les cartes de poblament, atès que s'observa un increment del nombre de cognoms mallorquins. El percentatge de mallorquins augmenta a la part més elevada i aspra de la vall. Així, doncs, es pot observar la dicotomia entre la part baixa (marquesat de Guadalest), fonamentalment amb repobladors d'origen valencià, i la part alta (baronia de Confrides, amb Beniardà), amb un predomini de l'aportació insular. Segons Primitivo Pla (1984, p. 156-158):

8. Vall muntanyenca de la Marina Baixa constituïda actualment pels municipis de Confrides (amb el llogaret de l'Abdet), Beniardà, Benifato, Benimantell i el Castell de Guadalest. Els repobladors mallorquins s'assentaren als nuclis més elevats: als termes de Confrides i Beniardà (on hi havia Confrides, l'Abdet, Beniardà, més els actuals despoblats de Florent i Alfofra).

En la carta puebla no se mencionan los lugares más escéntricos de la baronía de Confrides, en el extremo occidental del valle. Los establecimientos, en cambio, hablan de 29 colonos, entre los cuales predominan los apellidos de clara raigambre insular que no aparecen en los lugares del marquesado: Florit, Font, Pont, Prat[s], Sales, Seguí, Serralta. Dos posibles mallorquines (Strader y Torondell), que tampoco figuran en la carta puebla, son establecimientos de Beniardà [...] Se trataría de una inmigración quizá llegada tras la firma de la carta puebla, en principio arrinconada en la baronía de Confrides y que se extendería hasta la parroquia de Beniardà con la renuncia a sus establecimientos por parte de sus antiguos colonos.

Aquesta tendència a l'augment de la presència d'illencs es confirma a partir de l'estudi de la documentació sacramental de la parròquia de Beniardà, on el 58 % dels pares dels confirmats el 1643 era d'origen mallorquí.

És especialment notori també el cas de «mallorquinització» dels pobles de la Rectoria.⁹ Allà, els repobladors de Sagra i Sanet —que pertanyien a la comanda de Santiago— procedien de diversos pobles del Regne de València i de Castella (Costa, 1977, p. 78; Torres, 1969, p. 64), i els dels Negrals, de la veïna vila de Pego. Una trentena d'anys després, es pot observar un canvi important en els llinatges dels habitants d'aquesta subcomarca, caracteritzada pel predomini de l'onomàstica típica-ment insular. Aquest procés de «mallorquinització» també afectà la vall de Seta, Xaló i Pedreguer, poblacions on els pobladors mallorquins eren minoritaris en els assentaments més primerencs.

En el primer cas, la vall de Seta, aquesta «mallorquinització» va propiciar l'aparició d'algunes comunitats, amb una població poc important, compostes, gairebé de manera exclusiva, per originaris de les Illes.¹⁰ A tres dels cinc pobles que formen l'actual vall, a la comarca del Comtat (Famorca, Fageca, Tollos), es pot apreciar una gran diferència entre els assentaments de les cartes de població i/o documents d'establiments de 1611 i els llistats de la població dels mateixos llocs cap a la darrerria del segle. Si el 1611 apareix registrada una població d'origen mixt, en canvi, el 1660 el total de la població du llinatges d'origen mallorquí. Cal assenyalar que ja en els *Quinque libri* d'aquestes poblacions s'afirma que la gran majoria dels habitants dels dits pobles són originaris de Mallorca. La vila de Pedreguer és també un bon exemple del procés de mallorquinització: el 1646, el percentatge d'illencs devia ser, com a mínim —hi ha un bon esplet de llinatges d'identificació dubtosa—, del 60 % del total. D'altra banda, set dels onze signataris de la carta de poblament de Benidoleig (1611) eren «mallorquins» o de la «insule de Mallorca». El 1646, el percentatge d'illencs era semblant (el 73,3 %), malgrat el canvi onomàstic que s'observa fins a aquesta data, sempre a favor dels balears.

9. Subcomarca integrada per Benimeli, el Ràfol d'Almúnia, Sagra, Sanet i els Negrals i Tormos, pobles de la Marina Alta.

10. Com esdevingué també, per exemple, a Castell de Castells, la Vall de Laguar, la Vall d'Ebo i Beniaia (dins de la vall d'Alcalà).

La vall de Xaló,¹¹ de la qual ens hem ocupat amb més detall en altres estudis (Mas i Monjo, 2001*b*), és un cas singular dins el procés de mallorquinització, ja que s'hi consolidà una comunitat on més de la meitat de la població tenia les arrels en un mateix lloc de Mallorca, la vila de Santa Margalida. Ací també s'aprecia una notable diferència en les llistes dels colons de la carta de poblament de 1611 i del cens de 1646. Sembla que dels trenta-cinc colons que se citen a la carta de poblament de 1611 la majoria —dinou (el 54,2 %)— eren d'origen valencià; de la resta, onze (31 %) devien procedir de Mallorca (s'hi poden afegir dos més en què l'origen mallorquí és només possible) i hi ha un colon eivissenc i dos de castellans. El 1646 s'havien produït canvis molt importants en la distribució per orígens de la població. Xaló havia passat a ser una població d'origen majoritàriament insular: almanco seixanta caps de família (el 70 %) eren d'aquest origen. A més, contràriament a la desaparició del gruix dels cognoms valencians o d'altres orígens, cal fer esment a l'estabilitat dels cognoms mallorquins, dels quals només en desaparegueren tres. Però el més destacable és que aproximadament quaranta-tres caps de família del cens de 1646 (poc més de la meitat) fossen originaris d'una sola població, Santa Margalida. La situació que s'esdevé a Xaló potser pot donar-nos indicis de les pautes que regiren les redistribucions en el procés d'assentament: el predomini dels colons originaris d'aqueixa vila segurament es convertí en un factor d'atracció de nous colons d'aqueix mateix origen, instal·lats prèviament a pobles de la contrada (de Llíber i de Tàrbena) i dels arribats d'aqueixa població mallorquina en dates més tardanes.

Però hi ha indrets en els quals, per la manca de documentació més primerenca, es fa més difícil determinar si foren poblats inicialment amb mallorquins, majoritàriament o només parcialment, o si foren poblacions «mallorquinitzades», com ara Castell de Castells i l'Orxa. Aquesta darrera població,¹² amb la totalitat de caps de família d'origen mallorquí en el cens de 1646, és un dels pobles més mallorquinitzats de la zona. Encara ara, els seus habitants són anomenats *mallorquins*. A la vall d'Alcalà, el percentatge total dels caps de família d'origen mallorquí del cens de 1646 és del 39 %.¹³ Tot i així, les diferències dins les diferents poblacions de la vall eren notables: a Beniaia, el percentatge d'illencs muntava al 88,8 %; en canvi, a Alcalà de la Jovada, el cap de la vall, s'hi localitzava una població d'origen majoritàriament valencià. Als Poblets, els documents sacramentals han desaparegut.¹⁴ Però al segle XIX l'historiador Vicent Boix es referia a:

Els Llochs, cuyos primeros pobladores después de la expulsión de los moriscos fueron mallorquines; yo mismo tuve el gusto de leer sus nombres en el comienzo de los libros parroquiales (Boix, 1865, p. 16; Costa, 1977, p. 78).

11. Sense comptar-hi Llíber, poblat des dels primers moments per mallorquins.

12. Municipi de la vall de Perputxent, a la comarca del Comtat.

13. Municipi muntanyenc de la Marina Alta format pels nuclis d'Alcalà de la Jovada i Beniaia, i que comptava en el segle XVII també amb Benissili.

14. Nom popular del municipi format pels tres pobles de la Marina Alta: Setla, Mira-rosa i Mirafior; també antigament designats *els Llocs*.

Les poblacions de cristians vells de la comarca se situaven al litoral i a les seves proximitats, amb uns quants esquitxos interiors. Algunes, com ara Callosa d'en Sarrià, Murla, Ondara, Polop i Pego, comptaven, abans de 1609, amb una part de la població morisca, concentrada en ravals i alqueries, que també va ser expulsada i posteriorment substituïda per cristians. S'observa també aquí una entrada —o un pas— d'illencs. En aquest cas, l'aportació balear sol ésser molt poc important en termes relatius i pot considerar-se «de rebot» (Segura, 1975, p. 30), és a dir, integrada per colons que s'havien assentat inicialment en altres poblacions valencianes.

CÒNJUGES MALLORQUINS: UNA MIGRACIÓ FAMILIAR

Un dels principals trets de la migració mallorquina cap a aquestes comarques, que constituïa la destinació primordial dels migrants illencs al Regne de València, és el predomini absolut dels grups familiars. Això la diferencia netament de la migració occitana cap a Catalunya. En aquest darrer cas, es tracta d'una immigració amb un predomini absolut dels migrants masculins i fadrins, bona part dels quals es casaren a Catalunya.¹⁵ Aquesta és també una diferència entre la migració occitana al Principat i la mallorquina, si més no en aquestes comarques. Els mallorquins, com detallarem més endavant, sembla que preferien els matrimonis amb altres mallorquins o descendents de mallorquins o, fins i tot, amb gent procedent del seu mateix poble. La documentació a l'abast ens ha permès de reconstruir fins i tot la composició i, a grans trets, la trajectòria vital de part d'aquestes famílies. Vegem-ne dos exemples, que poden servir per il·lustrar les afirmacions precedents. El matrimoni format per Joan Maçanet i Joana Joan, de la vila d'Artà, s'establí a Famorca (vall de Seta) en una data propera al 1613. Se sap, gràcies al primer llibre de matrimonis de l'Arxiu Parroquial de Fageca, que quan arribaren a València tenien almanco dos fills: Joana (que es casà amb el manacorí Cristòfol Benimelis, 1613) i Antònia (que es casà amb el manacorí Joan Benimelis, 1617), i que tengueren una filla a Famorca (Rafela, nascuda al 1614). Joan Maçanet, ja vidu, es tornà a casar el 1620, i prengué per muller la també vídua i mallorquina Joana Febrer (que fins aqueix moment vivia a Barxeta, casada amb en Miquel Bonet). Llorenç Perelló «d'en Miquel» i Margalida Pastor «d'en Martí» nasqueren a Santa Margalida. Es casaren en aqueixa vila el 25 de novembre de 1617. Devers l'any 1620 ja estaven establerts a Xaló; les seves filles Catalina i Margalida havien nascut a Mallorca; sembla que els seus altres fills, Joan, Isabet-Joan i Miquel, ja nasqueren al Regne de València. Catalina es casà a Xaló amb Pere Font (1627) i, després d'enviudar, amb Antoni Ferrà (1635) —tots dos nascuts també a Santa Margalida—, Margalida es casà a Xaló amb l'oriolà Andrés Saló (1630), però Miquel i Joan ho feren amb dones d'origen mallorquí: el primer es casà a Benitaia (Vall de Gallinera) amb Clara Mengual (1638), el segon, a Benidoleig amb Bàrbara Far (1642).

15. Sobre aquest tema, encara ara és de consulta obligada l'obra clàssica de Jordi NADAL i d'Emili GIRALT (1960) recentment traduïda al català (2000). Vegeu també, per exemple, els treballs de Valentí GUAL (1991, p. 35) i de Francesc RAFAT (1993, p. 47).

La documentació també permet resseguir l'assentament de famílies emparentades a la mateixa població valenciana o a les seves rodalies. Aquest és el cas dels germans Jaume i Mateu Albanell, establerts, juntament amb les seves esposes i fills, a la vall de Xaló, la mateixa població on s'establí, també amb la seva família, Baltasar Serra, germà de Margalida, esposa de Mateu Albanell. O dels germans Joan i Cristòfol Molines, establerts a Tàrbena, on sembla que també passà a residir, prop de vint anys més tard i directament des de Mallorca, el seu nebot Joan Fluixà, fill de la seva germana Antònia.

Una mostra clara del predomini absolut dels matrimonis, sobretot joves, sobre el total de colons mallorquins a les poblacions «mallorquines» i «mallorquinitzades» és la freqüència, en les primeres dècades que seguiren l'expulsió dels moriscs, de la fórmula «cònjuges mallorquins» als llibres sacramentals. Per exemple, a la parròquia de Fageca, en el període 1611-1622 es dugueren a terme trenta-sis bateigs, la gran majoria dels quals —trenta-tres— eren fills de dotze matrimonis que apareixen identificats com a «cònjuges mallorquins» (els dos matrimonis restants són mallorquins casats al Regne de València).

Però també coneixem exemples, minoritaris, de colons que partiren de l'Illa de manera completament aïllada: no els coneixem parents ni persones del mateix poble d'origen que emigraren amb ells. És el cas, per exemple, del pollencí Bartomeu Campamar «de Bóquer», fill d'Antoni Campamar i de Margalida Pont, de qui tenim constància per fonts mallorquines que ja el 1628 vivia a València... que es casà a Xaló amb la mallorquina Catalina Montaner.

SE N'ÉS ANAT A LA VALL DE ALBAIDA: ALTRES DESTINACIONS DE L'EMIGRACIÓ MALLORQUINA

La immigració mallorquina no es va circumscriure únicament a les comarques precedents. Hem pogut documentar la presència —significativa en alguns casos, gairebé anecdòtica en d'altres— d'emigrants mallorquins a altres contrades, generalment no gaire llunyanes del nucli de la Marina - el Comtat. A la Safor, la presència de colons mallorquins, tot i que és lluny d'assolir les magnituds del Marquesat, resulta significativa en algunes poblacions. Santiago La Parra ja observà que una de les característiques més peculiars de la repoblació de la Safor és la participació significativa de mallorquins i genovesos (La Parra, 1992, p. 86). A la Valldigna, el gruix dels repobladors procedia de localitats properes als llocs moriscs reocupats,¹⁶ sovint de la mateixa subcomarca (Ciscar, 1997, p. 285-288). Amb tot i això, els illencs eren el col·lectiu més nombrós dels nous pobladors arribats des de fora del Regne: un 20 % del total dels repobladors procedia de Mallorca o Eivissa (Casimiro-Sansaloni, 1998, p. 16). Segons Eugenio Ciscar Pallarés (1997, p. 285-288):

16. Subcomarca que s'inclou dins de la comarca de la Safor i que està formada actualment pels municipis de Simat, Benifairó i Tavernes.

Entre los no valencianos pero españoles, hay que destacar de forma especial al abultado nombre de «mallorquins», cuya importancia y presencia en el mudo de la repoblación se ha reducido quizá con exceso a la comarca de la Marina.

S'ha pogut localitzar també la presència, en magnituds molt menors, d'immigrants illencs a la Vall d'Albaida i al pla de Xàtiva. En aquesta darrera comarca, cal destacar que onze dels dinou signataris de la carta de poblament de Barxeta, concedida el 1617 (Mateu Llopis, 1966, p. 27), devien ser mallorquins. Tanmateix, l'estudi de l'onomàstica del cens de 1646 mostra una disminució significativa de la presència de la població d'origen balear. En aquest cas, es pot parlar d'un procés de «desmallorquinització». Un procés semblant esdevingué a Sumacàrcer (la Ribera Alta), on els mallorquins, majoritaris en els primers assentaments, havien abandonat aquesta població abans de 1626 (Pons, 1998, p. 43, 45-48). A la Ribera Alta i Baixa també es documenta la presència d'immigrants mallorquins, la major part arribats de les poblacions «mallorquines» i «mallorquinitzades» del Comtat i la Marina, però també directament des de Mallorca. La immigració illenca, en aquest cas, només és apreciable a la vila d'Algemesí, a la Ribera Alta (Segura, 1975, p. 48). En aquest cas, es tracta d'una immigració fonamentalment masculina, procedent d'altres centres de colonització. També cal destacar la presència —tot i que poc significativa— d'immigrants mallorquins a la baronia d'Olocau (Camp del Túria), on s'assentaren (1610) quatre famílies mallorquines (Lloret, 2003) i el poblament majoritàriament mallorquí, inicial almanco, de la Foia de Bunyol. Vicente Pérez (1974, p.88) explica que:

Acudieron 81 pobladores nuevos (33 a Buñol y 16 a cada uno de los tres pueblos restantes) procedentes de Mallorca con cuya descendencia y la de una ulterior repoblación se ha integrado el fondo racial de los habitantes de la Hoya.

Finalment, cal fer esment que diferents estudis han identificat la presència —això sí, aïllada— de mallorquins en contrades molt allunyades d'aquestes comarques, com ara a la Vall d'Uixó (Plana Baixa) i, fins i tot, fora del Regne de València, al sud de Catalunya (Tivissa i Miravet) i a Múrcia.

En resum, en aqueixes comarques la migració mallorquina seguí unes pautes diferents de les de la Marina i el Comtat. Únicament els casos de Barxeta, Bunyol, Olocau i Sumacàrcer, en els quals es documenta un assentament primerenc i en bloc, poden ser atribuïts a l'acció colonitzadora dels senyors valencians. A la resta, sembla que la presència de mallorquins es degué de manera primordial al desplaçament dels colons que amb anterioritat s'havien assentat en altres poblacions, seguerament a la Marina i el Comtat. També seria possible que part fossen fills de colons assentats en aquests darrers indrets. Això, probablement, explicaria que entre aquests colons hi predominin els homes sols, a diferència de la migració familiar i de poblament que caracteritza les comarques abans esmentades. No cal negligir, però, la

MAPA 3

Map of the Balearic Islands showing the distribution of Mallorquínisms. The map is divided into numerous small regions, each labeled with its name. The regions are shaded in three ways: white (low or no presence), light gray (medium presence), and dark gray (high presence). A legend at the bottom explains the shading:

- Presència baixa o nul·la de mallorquinismes
- Presència mitjana de mallorquinismes
- Presència alta de mallorquinismes

possibilitat que una fracció, més o manco significativa, d'aquests immigrants mallorquins s'hi hagués desplaçat directament des de Mallorca. En tot cas, ambdues migracions afavoriren l'establiment de veritables cadenes migratòries en el si de les comarques del sud valencià i, també, entre Mallorca i València, a les quals ja hem fet referència.

Que la migració mallorquina fos un procés dirigit pels senyors, almanco en el seu estadi inicial, explica l'assentament en bloc dels colons mallorquins en una bona partida de poblacions, on constituïen la gran majoria dels efectius demogràfics. Això va permetre que els illencs poguessen mantenir, almanco en la primera meitat del segle XVII, una ferma solidaritat de grup. Així ho fan pensar les estratègies matrimo-

nials seguides per la població mallorquina (la preferència pels enllaços amb altres illencs) i la tendència dels mallorquins a concentrar-se en determinades poblacions, aquelles que ja havien estat colonitzades majoritàriament amb mallorquins i aquelles que s'anaven «mallorquinitzant». De fet, aquest fenomen podia anar més enllà i propiciar la formació de localitats on la majoria dels colons procedien d'una localitat o comarca mallorquina. La majoria dels pobladors de la Vall de Laguar procedia d'Artà, però també hi eren nombrosos els originaris de pobles confrontants amb aquella vila mallorquina, com ara Manacor i Petra. També resulta significatiu, tot i que és menys important numèricament, el predomini dels colons de Pollença a l'alta vall de Guadalest. Ja el 1611, la gran majoria dels pobladors de Llíber procedia de la vila de Llucmajor. La presència de nadius d'aqueixa vila s'hi incrementà, durant la primera meitat del segle, amb les aportacions de llucmajorers assentats anteriorment en altres indrets de València i, segurament, arribats directament des de Mallorca. El mateix esdevengué a la resta de la vall. Aquesta, l'actual municipi de Xaló, el 1611 havia estat poblada majoritàriament per valencians, però vuit colons (el 27,6 %) eren originaris de Santa Margalida. El 1646 eren quaranta-tres veïns (el 52,4 % del total) els que procedien d'aquella població. Significativament, a l'església parroquial de Xaló es dedicà una capella a Santa Margalida.

L'altra manifestació de la solidaritat de grup a què hem fet referència són les estratègies matrimonials desenvolupades pels immigrants mallorquins i per les primeres generacions dels seus descendents, que es concretaren, a les comarques «mallorquines» i «mallorquinitzades», en la tendència majoritària a establir enllaços matrimonials amb altres mallorquins i, també, amb persones procedents de la mateixa vila mallorquina. Cal destacar, així mateix, l'acusat índex d'endogàmia que presenten bona part de les comunitats estudiades (que també podia ser afavorit per les dificultats per a la comunicació). Cal aclarir que per endogàmia no entenem només el casament entre persones de la mateixa població, sinó entre persones del mateix origen (el mallorquí, en aquest cas) que, com veurem, podien residir en indrets molt allunyats. Hi és igualment destacable l'escàs nombre d'enllaços amb autòctons, encara que residissin a la mateixa població o a d'altres de properes. Els enllaços amb autòctons només són importants relativament fora de la Marina i el Comtat, on els immigrants mallorquins eren majoritàriament masculins i només constituïen un element minoritari —o testimonial— del total de la població.

A Tàrbena, parròquia on la gran majoria de la població procedia de Mallorca, hem estudiat els matrimonis del període 1620-1645. De quaranta-dos matrimonis registrats, la majoria (26, el 61,9 %) són entre gent del mateix poble i setze (el 38 %) ho són amb gent d'altres indrets. D'aquests darrers, tretze ho foren amb persones del mateix origen mallorquí, i tres ho foren amb persones d'altres orígens. En suma, els matrimonis entre illencs o persones d'aqueixa procedència fan un total de trenta-cinc enllaços (el 83,3 % del total). A la vall de Xaló la situació és bastant similar, com es desprèn d'una mostra extreta dels matrimonis registrats en el període 1620-1644.

Hem estudiat noranta-tres matrimonis en què almanco un cònjuge és d'origen mallorquí; entre aquests, més de la meitat (59, el 56,9 %) se celebraren entre mallorquins habitants de la mateixa vall, i vint-i-un (el 22,5 %), amb cònjuges habitants d'un altre poble, però també d'origen mallorquí. Els vuitanta matrimonis entre mallorquins i els seus descendents són una gran majoria (80, el 86 %), enfront de només tretze matrimonis (el 13,9 %) amb no mallorquins. Resulta prou significatiu que aquest comportament tengués una doble vessant, ja que en el mateix període hi ha dotze matrimonis entre persones d'origen no mallorquí —valencians, castellans—, que es casen entre ells o amb gent no mallorquina dels pobles propers. El cas del raval d'Oliva, allunyat de la Marina i el Comtat, resulta prou diferent. En aqueix barri els illencs eren només una minoria dels nous pobladors; mantenir-hi la cohesió del grup resultava més difícil. En el període comprès entre el 1615 i el 1647 hi hem localitzat vint-i-tres matrimonis en què hi ha un cònjuge d'origen insular —mallorquí o eivissenc (expressat explícitament o deduït per nosaltres). D'aquests, només n'hi ha sis que són entre illencs (el 26 %); la resta, un total de disset, són mixtos (el 73,9 %).

Un altre indicatiu del sentiment de grup és la gran distància que, algunes vegades, hi havia entre les residències dels cònjuges. Així s'esdevé, per exemple, en l'enllaç de Gabriel Marí, que habitava a Barxeta (Pla de Xàtiva), amb Tonina Maçanet, resident a Fomorca (vall de Seta):

A 24 de octubre 1622 yo, mo[ssén] Pino desposí a Grabiell Marí, llaurador fill de Juan Marí y de Tonina Ribes, natural de la vila de Petra de Mallorca y abitador en lo lloc de Barxeta, ab Tonina Masanet, viuda relicta de Juan Benimelis, la qual enviudà en Fomorca.

Més significatiu encara resulta que entre els matrimonis entre mallorquins residents a diferents poblacions valencianes no siguen estranys els contrets entre persones nascudes o originàries del mateix poble mallorquí. Per exemple, els descendents de Santa Margalida, establits massivament a Xaló, es casen amb margalidans —o descendents de margalidans— de Castells, la Vall d'Ebo, Benimassot, Senija o l'Atzúvia; els llucmajorers de Llíber, amb llucmajorers de Pedreguer, Gata o la Vall de Laguar; els pollencins de la vall de Guadalest, amb pollencins de Tàrbena; els manacorins de Tòllos, amb manacorins de Fageca... Ho pot exemplificar, entre moltes d'altres, aquesta partida de matrimoni, de l'any 1620, entre persones nadiues de Llucmajor:

Desposí per paraules de present a Juan Pugol, fill de Guillem y Juana Riera, natural de la vila de Llucmajor, regne de Mallorca, resident en lo lloc del Aguar, de una, ab Margalida Pugserver, donzella, filla de Antoni Pugserver, natural de dita vila y resident en lo lloc de Llíber, vall de Xaló, de altra, los quals actu continuo oiren missa y reberen les benedictions nuptials. Testimonis: Miquel Mas, Tem Pujol y Guillem Pujol y altres. Andreu Torrella, flectojr.

El sentiment de grup, segurament, es reforçava pels viatges dels colons cap a Mallorca. En alguns casos, aquests viatges tenien com a motiu el retorn definitiu

a l'Illa, però més freqüentment, o això és el que es desprèn de les mostres localitzades, tenien com a finalitat administrar o alienar els escassos béns que hi conservaven. Per exemple, el 1633, Antoni Gelabert, resident a la vila d'Albalat de la Ribera, féu acte de presència a la seva vila nadiua (Pollença) en qualitat de procurador del seu germà Mateu, i el 1669, Joan Roger, fill adolescent de Mateu Roger difunt «dit de la Gerreria», natural de la vila de Pollença, però habitador al Regne de València, es desplaçà personalment a aquella vila mallorquina com a procurador d'Agustina Gelabert, vídua de Bartomeu Roger, un altre pollencí establert a València. Però la gestió del patrimoni mallorquí es podia fer des de València mateix: el 1639, de Xaló estant, Miquel Monjo, habitant a la vall de Xaló («agricola Vallis de Xalo Regni Valentiae»), feia donació a Joana Monjo, filla del seu germà Joan Monjo, ambdós residents a la vila de Santa Margalida, d'un tros de terra i d'una casa situats en aquella població. La còpia de l'instrument fou remesa a Mallorca, on va ser rebuda pels parents de Miquel Monjo.

Però, com ja havíem indicat, en alguns casos el retorn dels emigrants va ser definitiu. Aqueix és el cas d'un matrimoni llucmajorer, Joana Clar i Jaume Cardell. El primer a tornar a Mallorca va ser Cardell, segurament a fi de preparar el seu reassentament a l'Illa. El 31 d'octubre de 1620 facultà la seva esposa per tal que pogués vendre les cases i terres que el matrimoni tenien a Benialí, a la Vall de Gallinera (Font, 1982, p. 421). Un altre cas de retorn és el del matrimoni, natural de Santa Margalida, Antoni Vives de la Torreta i Margalida Monjo, casats en aqueixa vila mallorquina el 28 de juliol de 1609. El 1618 ja s'havien establert a València, ja que aquell any Antoni Vives havia fet donació a la seva germana Joana dels béns que li pertocaven de l'herència de son pare. Vint anys més tard, el 1638, el matrimoni ja havia retornat a Mallorca. Però al Regne de València hi restava el seu fill Joan, habitador en el «llogaret dit Famerca en la vall de Xeta». Com mostren aquests viatges, les relacions entre els mallorquins establits a València i les primeres generacions dels seus descendents devien ser molt freqüents, com ho mostra que un pare pogués conèixer, de Mallorca estant, la defunció del seu fill al Regne de València:

Francesc Molines menor. Morí en València lo any 1620 Francesc Molines, fill de Francesc, i lo dit son pare amore paternitatis i per rahó de legitima li a ffundades tres misses baixes perpètues.

Un altre vessant d'aquest sentiment de grup és la conflictivitat entre immigrants de diversos orígens que, per al cas dels illencs, només hem pogut localitzar entre els genovesos i els mallorquins establits a Miramar. Certament, es tracta d'una referència aïllada, però que resulta prou eloqüent pels termes en què és expressada documentalment. El 1614 els genovesos de Miramar adreçaren una carta al procurador de Gandia en què afirmaven que:

L'EMIGRACIÓ MALLORQUINA AL REGNE DE VALÈNCIA EN EL SEGLE XVII

Los genoveses de Miramar no nos quexamos de que ayamos padecido trabaxos en el largo camino, ni de que a dalgunos de nosotros se nos ayan muerto hijos por los caminos. Y puede estar V.P. sierto que lo tenemos todo a dicha, y muy grande ganansia, a trueque de aver llegado a ser vasallos y mínimos criados de Sus Excelencias. De lo que nos quexamos, y pretendemos tener agravio, es de dos cosas: la primera, de estar faltos de tierra y sin ningún socorro; la otra, es el avernos puesto entre quatro o sinco casas de majorquines, que además de ser dichas casas de continuo mesones de gente muy ruín, también majorquina, y además desto nos tratan muy mal de palabras (a quién amenasan de matar, a otros de dar de palos). Y puede V.P. muy bien creer que si no fuera por nuestro bayle (que nos da a nosotros mucho la mano) ya no uviera quedado ningún genovés en Miramar (La Parra, 1992, p. 93).

BANDOLERS DE MALLORCA

El caràcter virulent d'aqueixa conflictivitat no tenia res d'excepcional, com tampoc no hi resultava, entre els colons mallorquins i els seus descendents, el recurs a la violència. Així es pot comprovar per la implicació dels colons mallorquins en les colles de bandolers d'aquestes comarques i per l'elevat índex de morts violentes que hem pogut localitzar en algunes comunitats. Almanco de vegades, sembla que els bandolers ja ho eren a Mallorca. En paraules de Jaume Serra (1997, p. 20):

Quan un bandoler es veia perseguit, intentava deixar l'illa momentàniament. Podia passar a qualsevol indret de la Mediterrània. D'aquesta manera es detecten bandolers mallorquins a Catalunya, València o Itàlia, igualment que s'hi troben comissaris que n'intentaven la captura i extradició.

De fet, la identificació primerenca de bandolers entre els colons mallorquins sembla que confirma que es tractava de bandolers illencs emigrats a València. De Joan Roca, establert a Tàrbena el 1612, s'afirma que «se n'és anat de Tàrbena i és bandoler i diuen se n'a pasat a Mallorca», i el mateix any es fa referència a «bandolers de Mallorca»; concretament, a Antelm Pujol, «Mustela, son criat; en companyia dels quals venien sinc hòmens més molt armats». Cal tenir present, a més, que el Regne de València era una de les destinacions que les autoritats mallorquines solien fixar en els guiatges o salconduïts que concedien als bandolers i bandejats de l'Illa. Això explica que les accions violentes i les venjances que enfrontaven els bandolers mallorquins es poguessin consumir al Regne de València: el 1623 s'atribuïa l'assassinat del mallorquí Antoni Torandell, mort a punyalades i d'una arcabussada a València, a un bandoler mallorquí, Miquel Domingo, *Manescal*. Però malgrat la presència inequívoca de bandolers que ja tenien aquesta condició a Mallorca, sembla que la majoria dels bandolers mallorquins —o de nissaga mallorquina— ho esdevingueren al Regne de València i es van integrar en els bàndols ja existents. Santiago La Parra (1983, p. 9) ho descriu així:

Molts d'aquests pobladors nous (mallorquins, valencians de les comarques alacantines, francesos en més petit nombre, aragonesos...), mai no faran arrels a les noves terres i engrossiran les colles de bandolers rurals. Per una altra, i paral·lelament, s'anirà produint un fenomen

de concentració de la propietat agrària en mans de nous terratinents (ciutadans, advocats...), que [...] acabaran per convertir-se en «caps de màfia».

Però el bandolerisme, de fet, no era res pus que una manifestació del caràcter bel·licós de la comunitat mallorquina immigrada, en la qual la violència sembla un fet quotidià i les morts per causa no natural sovintejaren d'una manera significativa durant el segle XVII. A la vall de Tàrbena, amb trenta-set cases en el cens de 1646, en el període comprés entre el 1620 i el 1686 es registraren un total de dotze morts violentes. A Xaló, que el 1646 comptava amb vuitanta-quatre caps de família, s'hi registraren un total de sis morts violentes entre el 1621 i el 1654, com la que consta en aqueixa partida de defunció:

A [...] de may [1624] morí de mort violenta Pere Serra, fill de Baltazar Serra y Antonina Estalric, sa muller. No pogué confesar ni combregar per quant tenia atravesada una punalada de la orella a la boca. Per seïnes doní matèria y rebé la absolió y li doní la extrema unció yo, lo R[ector] Torrella.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni Maria (1918). «Dietari de l'eixida p'el Reyne de València i Catalunya occidental». *Bolletí de la Llengua Catalana*, vol. x, p.172-176.
- ARDIT LUCAS, Manuel (1993). *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*. Barcelona.
- BARCELÓ RAMIS, Guillem (1998). «Aproximació a l'estudi socioeconòmic d'un districte senyorial a Mallorca: Muro 1578». *Revista d'Història Econòmica* [Mallorca], p. 39-64.
- BELTRAN CALVO, Vicent (1999). «Els parlars mallorquinitzants de la Marina». *Caplletra*, núm. 26, p. 171-191.
- BOIX, Vicent (1865). *Vida y escritos de la venerable Sra. María de Jesús, fundadora del convento de religiosas agustinas descalzas de la villa de Jávea*. Dénia.
- CASIMIRO CAMPOS, Josep-Carles; SANSALONI MARTÍ, Encarna (1998). «L'expulsió dels moriscos i les cartes de poblament del Senyoriu de Santa Maria de Valldigna (1609-1648)». *L'Avenc: Revista d'investigació i assaig de la Valldigna*, núm. 4, p. 13-21.
- CISCAR PALLARÈS, Eugenio (1997). *La Valldigna, siglos XVI y XVI: Cambio y continuidad en el campo valenciano*. València.
- COSTA MAS, Josep (1977). *El Marquesat de Dénia: Estudio geográfico*. València.
- (1977-1978). «La repoblació mallorquina en la Marina Alta i el seu entorn en el segle XVII». *Trabajos de Geografía* [Mallorca], núm. 34, p. 87-91.
- CUEVAS CASAÑA, Joaquim (1991). *La población valenciana en la edad moderna: La Marina en los siglos XVI, XVII, XVIII*. Alacant.

- FERRER FLÓREZ, Miguel (1974). *Población y propiedad en la cordillera septentrional de Mallorca (evolución histórica)*. Mallorca.
- FIOL, Pere; ROSSELLÓ, Ramon; PAYERAS, Damià (1991). *Història de Muro*. Vol. IV: (1516-1715). Mallorca.
- FONT OBRADOR, Bartomeu (1982). *Historia de Llucmajor*. Vol. IV: *El siglo XVII*. Mallorca.
- FURIÓ DIEGO, Antoni (1995). *Història del País Valencià*. València.
- GUAL VILÀ, Valentí (1991). «Gavatxos», gascons, francesos: *La immigració occitana a la Catalunya moderna (el cas de la Conca de Barberà)*. Barcelona.
- JOVER AVELLÀ, Gabriel (1998). «Nobleza terrateniente y crecimiento agrario. Mallorca en la segunda mitad del siglo XVI». A: BELENGUER, Ernest [coord.]. *Felipe II y el Mediterráneo*. València.
- JUAN VIDAL, Josep (1987). «Aproximación a la coyuntura agraria mallorquina en el siglo XVI». *Studia histórica. Historia Moderna* [Salamanca], vol. v, p. 127-139.
- (1991). «La evolución demográfica en Mallorca bajo los Austrias» A: NADAL OLLER, Jordi [coord.]. *La Evolución demográfica bajo los Austrias*. Alacant, p. 241-248.
- (1996). *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca*. Mallorca.
- LA PARRA LÓPEZ, Santiago (1983). «Bandolers a la Safor». *Ullal* [València], p. 5-17.
- (1992). *Los Borja y los moriscos*. València.
- LLORET, Paz (2003). «Los intentos repobladores del señor de Olocau después de la expulsión de los moriscos». *Estudis: Revista de Historia Moderna* [València], p. 345-365.
- MAS I FORNERS, Antoni (1997). *Desposseïció pagesa, creixement i concentració de la població: Santa Margalida, 1459-1595*. Universitat de les Illes Balears. [Treball de tercer cicle]
- MAS I FORNERS, Antoni; MONJO I MASCARÓ, Joan-Lluís (2000). «Repobladors mallorquins al sud del País Valencià després de l'expulsió dels moriscs. Cap a un estat de la qüestió». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* [Mallorca], núm. 56, p. 275-296.
- (2001a). «Repobladors mallorquins a la Marina Alta i Baixa del País Valencià (segle XVII). El cas de Manacor». *I Jornades d'estudis locals de Manacor* (5 i 6 de maig 2000), Manacor, p. 209-217.
- (2001b). «Sobre l'origen dels repobladors de Llíber al segle XVII». *Festes de Llíber. 2001*. Llíber.
- (2002a). «La mallorquinització onomàstica a la València del segle XVII. L'aportació de la vila de Santa Margalida». *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalana*. València, p.119-144.
- (2002b). *Per poblar lo regne de València: L'emigració mallorquina al País Valencià en el segle XVII*. Mallorca.
- (2003a). «Els llinatges de creació mallorquina com a eina de l'estudi de l'onomàstica del País Valencià». *XXIX Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*. València, p. 523-551.

- (2003*b*). «Femenia: un llinatge toponímic mallorquí». *XVI Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Universitat de les Illes Balears*. Benissalem, 22 de març de 2003. [En premsa]
- MATEU LLOPIS, Felipe (1966). «Sobre el régimen señorial en los lugares de repoblación del Reino de Valencia en el siglo XVII. Los “Capítols del Lloch de Barcheta” (1617)». *Anales del Centro de Cultura Valenciana* [València], xxvii, p. 57-82.
- MAYOL I LLOMPART, Antoni (2001). *Distribució de la riquesa a Alcúdia en el segle XVI: Aproximació a través dels llibres de taxa i estim*. Alcúdia.
- MOLL, Francesc de Borja (1946). «Els mallorquins de la Vall de Gallinera». *Boletín del Reino de Mallorca* [València], vol. i, p. 4-5.
- NADAL, Jordi; GIRALT, Emili (2000). *Immigració i redreç demogràfic: Els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*. Barcelona.
- PÉREZ SOLER, Vicente (1974). *La Hoya de Buñol: la tierra y el hombre*. València.
- PIA ALBEROLA, Primitivo J. (1984). *La población del marquesado de Guadalest en el siglo XVII*. Alacant.
- PONS PONS, Valentín (1998). *El señorío de Sumacàrcer en el siglo XVII: la expulsión de los moriscos y la repoblación cristiana*. Sumacàrcer.
- RAFAT SELGA, Francesc (1993). *Masos, safrà, occitans i pesta negra: Estudis d'història de la Catalunya central*. Manresa.
- SEGURA DE LAGO, Joan (1975). *Llinatges d'un poble valencià. Algemesí: Estudi històric i demogràfic (1433-1850)*. València.
- SERRA I BARCELÓ, Jaume (1997). *Els bandolers a Mallorca (segles XVI-XVII)*. Mallorca.
- SEVILLANO COLOM, Francesc (1974). «La demografía de Mallorca a través del impuesto del morabatí: siglos XIV, XV y XVI». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* [Mallorca], xxxiv, p. 233-273.
- TORRES MORERA, Juan Ramón (1969). *Repoblación del reino de Valencia tras la expulsión de los moriscos*. València.
- VÁQUER BENNÀSSAR, Onofre (1987). *Una sociedad del antiguo régimen: Felanitx y Mallorca en el siglo XVI*. Palma.
- (1991). *Història de Manacor: El segle XVI*. Mallorca.
- VENY CLAR, Joan (1972). «El llegat lingüístic mallorquí a Tàrbena (Alacant)». *Lluc* [Mallorca], núm. 614, p.18-20.